

Hans-Henrik Holm

Svage stater og et stærkt internationalt system

Kolonifrigørelsen har dannet en række svage stater. Med den kolde krigs afslutning har vi set en række interventioner i svage stater, fordi de står i fare for at falde sammen. Men hvorfor har vi disse svage stater? Årsagen skal findes i de internationale normer, der sammen med magtstrukturene sætter rammerne for det internationale system. Det internationale system er skabt ud fra de dominerende staters normer om legitimitet, retsstat og nationalstat. Men det er de normer, de svage stater ikke kan leve op til. De svage stater er en "systemfejl". Sammenbrud i svage stater skaber derfor enten interventioner eller humanitære katastrofer.

Siden afslutningen af den kolde krig er intervention i svage stater blevet et tilbagevendende emne i den internationale politik. Kan det internationale samfund acceptere overgreb på befolkninger, der fører til massedrab, sult eller systematiske overtrædelser af fundamentale menneskerettigheder?

I tilfældet Somalia i 1993 var svaret nej. Her betød vanskelighederne med at få nødhjælp frem til befolkningen, at der blev indsat tropper på basis af en FN-resolution. I andre tilfælde som Zaire var svaret det modsatte. Man foreberede i 1996 en intervention, men gennemførte den aldrig og flere hundrede tusinde flygtninge blev i 1997 ladt i stikken i Zaire.

Tydeligvis har FN og det internationale samfund svært ved at finde sine ben i spørgsmålet om, hvad man skal gøre ved svage stater der er ved at bryde sammen. USA afviste i 1991 at sende tropper til Liberia på trods af de historisk tætte bånd mellem de to stater. I stedet sendtes en OAU styrke, der ikke magtede opgaven (Howe, 1997: 176). USA arbejder nu for at få etableret afrikanske regionale styrker, der kan løse disse problemer i Afrika. Og USA er ikke alene med sin skepsis overfor at engagere sig. I stigende grad synes de vestelige lande at afvise, at man

kan, skal og vil gøre noget ved problemet de svage stater.

"Unfortunately, the international community, in its response to state failure in Africa, has refused to acknowledge the structural factors at work, despite mounting evidence, that the loss of sovereign control is becoming a pattern in at least parts of Africa. Rather each state failure is taken as a unique event" (Herbst, 1997: 125)

I denne artikel vil der blive argumenteret for, at de svage stater ikke er et pludseligt problem, der er opstået på grund af dårlige ledere i Afrika. (Selv om de sandelig har deres del af ansvaret). Svage stater er en konsekvens af den måde, det internationale system har udviklet sig på (Jackson, 1990:10-19).

Statens positive suverænitet er det oprindelige grundlag for statens optagelse i det internationale system. Men udviklingen af internationale normer om "folks" ret til selvbestemmelse betød, at retten til selvbestemmelse blev et vigtigere kriterium for accept af stater i det internationale system end kravet om, at staten havde positiv suverænitet. Kolonifrigørelsen efter 2. Verdenskrig betød, at en lang række kvasi-stater blev oprettet. Under den kolde krig blev disse stater opretholdt gen-

Hans-Henrik Holm

Svage stater og et stærkt internationalt system

Kolonifrigørelsen har dannet en række svage stater. Med den kolde krigs afslutning har vi set en række interventioner i svage stater, fordi de står i fare for at falde sammen. Men hvorfor har vi disse svage stater? Årsagen skal findes i de internationale normer, der sammen med magtstrukturene sætter rammerne for det internationale system. Det internationale system er skabt ud fra de dominerende staters normer om legitimitet, retsstat og nationalstat. Men det er de normer, de svage stater ikke kan leve op til. De svage stater er en "systemfejl". Sammenbrud i svage stater skaber derfor enten interventioner eller humanitære katastrofer.

Siden afslutningen af den kolde krig er intervention i svage stater blevet et tilbagevendende emne i den internationale politik. Kan det internationale samfund acceptere overgreb på befolkninger, der fører til massedrab, sult eller systematiske overtrædelser af fundamentale menneskerettigheder?

I tilfældet Somalia i 1993 var svaret nej. Her betød vanskelighederne med at få nødhjælp frem til befolkningen, at der blev indsat tropper på basis af en FN-resolution. I andre tilfælde som Zaire var svaret det modsatte. Man foreberede i 1996 en intervention, men gennemførte den aldrig og flere hundrede tusinde flygtninge blev i 1997 ladt i stikken i Zaire.

Tydeligvis har FN og det internationale samfund svært ved at finde sine ben i spørgsmålet om, hvad man skal gøre ved svage stater der er ved at bryde sammen. USA afviste i 1991 at sende tropper til Liberia på trods af de historisk tætte bånd mellem de to stater. I stedet sendtes en OAU styrke, der ikke magtede opgaven (Howe, 1997: 176). USA arbejder nu for at få etableret afrikanske regionale styrker, der kan løse disse problemer i Afrika. Og USA er ikke alene med sin skepsis overfor at engagere sig. I stigende grad synes de vestelige lande at afvise, at man

kan, skal og vil gøre noget ved problemet de svage stater.

"Unfortunately, the international community, in its response to state failure in Africa, has refused to acknowledge the structural factors at work, despite mounting evidence, that the loss of sovereign control is becoming a pattern in at least parts of Africa. Rather each state failure is taken as a unique event" (Herbst, 1997: 125)

I denne artikel vil der blive argumenteret for, at de svage stater ikke er et pludseligt problem, der er opstået på grund af dårlige ledere i Afrika. (Selv om de sandelig har deres del af ansvaret). Svage stater er en konsekvens af den måde, det internationale system har udviklet sig på (Jackson, 1990:10-19).

Statens positive suverænitet er det oprindelige grundlag for statens optagelse i det internationale system. Men udviklingen af internationale normer om "folks" ret til selvbestemmelse betød, at retten til selvbestemmelse blev et vigtigere kriterium for accept af stater i det internationale system end kravet om, at staten havde positiv suverænitet. Kolonifrigørelsen efter 2. Verdenskrig betød, at en lang række kvasi-stater blev oprettet. Under den kolde krig blev disse stater opretholdt gen-

nem økonomisk, militær og politisk støtte fra enten den ene eller den anden side i den kolde krig. Afslutningen af den kolde krig betød, at stormagterne mistede interesse i politisk og militær støtte til de svage stater. Samtidig blev også den økonomiske bistand til landene skåret ned. Herbst ser dette som et fundamentalt brud med den politik, de stærke stater har ført gennem de sidste 100 år. Det kan derfor heller ikke undre, mener Herbst, at sammenbruddene er kommet i hastig rækkefølge efter Berlin-murens fald. Endvidere er det ofte stater, som blev særlig begünstiget af den kolde krigs konflikter som for eksempel Somalia, Liberia, Etiopien og Zaire (Herbst, 1997: 124). Konsekvensen har været, at en række af dem er brudt sammen eller befinder sig på sammenbruddet rand (se Georg Sørensens indledning til dette nummer af *Politica*).

Det internationale system og dets bærende normer om legitimitet, retsstatsprincipper og national selvbestemmelse er i sig selv grundlaget for de svage staters problem. De normer og principper, som de dominerende stater har lagt til grund for det internationale samfund, støder nu sammen med konsekvenserne af kolonifrigørelsen. Svage stater er et resultat af det internationale systems udvikling. Svage stater er i dag blevet et eksempel på sammenstødet mellem de normer, det internationale system bygger på, og disse staters manglende evner til at leve op til disse normer.

Pointen er enkel. Det moderne internationale system er dannet ud fra en statslogik. Med afkoloniseringen skabtes en gruppe af stater (kvasi-stater), der var baseret på den eksterne anerkendelse som deres vigtigste grundlag. Den kolde krig var med til at sikre disse staters fortsatte eksistens, uanset hvor svagt funderet styret var internt. Med afslutningen af den

kolde krig er en international anerkendelse af et regime ikke nok til at sikre overlevelse. Staterne er nu udsat for et pres for at etablere substantiel statshed, faktisk evne til at fungere effektivt. Det pres kan mange af kvasi-staterne kun dårligt leve op til. Nogle af dem bryder derfor sammen. Det skaber humanitære katastrofer, der gør de svage stater til et internationalt problem.

De svage stater er siden 1989 udsat for voldsomt pres udefra for at demokratisere og liberalisere og inde fra kommer opløsningstendenser, når diktatoriske leders økonomiske og politiske greb om statsapparatet svækkes. Det har vist sig at være en voldsom proces, og tragedierne i Afrika er vidnesbyrd om, hvor voldsomt det kan være.

Det internationale statssystem er baseret på staternes magt, men også på en række centrale normer. Staternes suverænitets legitimeres gennem de normer, der er centrale for de dominerende stater: Nationalstatsideen, demokratisk legitimering og retsstatsprincippet. Disse normer udgør grundlaget for både problemet med de svage stater og for løsningen på problemet (Finnemore, 1996: 184).

Konsekvensen af afslutningen af den kolde krig er et dilemma: Er status quo-opretholdelse af alle stater det centrale mål for de dominerende stater i internationale samfund, eller er de moralske krav om menneskerettigheder og demokrati vigtigere? Er de krav vi stiller til de svage stater om demokrati og "good governance" med til at styrke eller svække de svage stater? Skal stater opretholdes som formelle enheder uanset deres svaghed, og er de dominerende stater nødt til at støtte og sikre svage stater. Kan det internationale system efter den kolde krigs afslutning eksistere med store hvide pletter med kvasi-stater på landkortet? (Zart-

man, 1995: 272). Eller skulle man snarere opgive staten som organisationsform i dele af Afrika (Herbst, 1997: 132-138).

Det moderne internationale system

Det internationale system har udviklet sig ud fra den moderne stat. Ofte sættes starten af det moderne statssystem ved freden i Westphalia i 1648 (Ruggie, 1983: 196). Her blev den moderne stat kodificeret som internt suveræn og som eksternt anerkendt af andre stater.

Staten blev til en territorial stat. Afslutningen af 30-års-krigen i 1648 var den symbolske afslutning på pavestatens politiske autoritet. Mange nye stater blev skabt efter krigen i 1648, og de baserede deres eksistens på territorial magt og kontrol. 30-års-krigens hære var sammensat af udenlandske lejesoldater. De havde skabt ødelæggelse, frygt og kaos selv hos de fyrster og stater, der havde ansat dem. Efter 1648 blev de afløst af nationale militærstyrker. Staten blev gradvis samlingspunkt for territorial, ideologisk og militær magt (Knutson, 1992: 70; Harste, 1994: 130).

Den moderne stat kan kun eksistere inden for et internationalt system af stater. Den suveræne stat kan ikke være suveræn, hvis ikke der også er andre suveræne stater. Paradoksalt nok kan man sige, at en suveræn stat må afgive suverænitet for selv at kunne have suverænitet. I diplomatiet har statslig anerkendelse altid været gensidig. Denne anerkendelse medførte visse indskrænkninger i staternes gensidige handlinger. For eksempel anerkendelse af en fælles grænse eller af hinandens borgeres rettigheder. Tilsvarende betød staterens gensidighed også, at de hævdede eksklusivitet. Man afviste ikke-statslige aktørers autoritet, "states

only empowered like-types" (Spruyt, 1994: 186). Den moderne stat er derfor blevet udviklet i en afhængighed af eksistens af et internationalt retssamfund bestående af normer, regler og internationale institutioner, der både opretholder og begrænser den enkelte stats suverænitet. Suveræniteten er relationel.

Den Westphalske Fred illustrerer dette. Den var en fredstraktat mellem stater. Den definerede regler for staterne (for eksempel at stateres tilsagn var nødvendig for at lave love, udskriver skatter, erklære krige osv.). Staterne kan kun opretholde deres magt, hvis de anerkendes og respekteres af andre stater. Det internationale system, der blev skabt, var et system af stater og for stater. Hvis det internationale samfund nægter en stats anerkendelse, kan den vanskeligt eksistere længe. Rauf Denktash forsøgte at udråbe en republik på Nord Cypren uden held, og Ian Smith erklærede Rhodesia selvstændigt på trods af Storbritanniens ønsker. Begge er eksempler på kortvarige forsøg på at opnå anerkendelse, der blev nægtet af det internationale samfund. Visse stater som for eksempel Taiwan eksisterer i en slags anerkendelsesmæssigt tomrum, som visse forskere har set som eksempler på nye former for organisering i det internationale system (Herbst, 1997: 142). Men uanset de konkrete omstændigheder er international anerkendelse fortsat det primære kriterium og mål for stater (Zartman, 1995: 5).

Den fundamentale mekanisme i dette system er samspillet mellem statens magt og de internationale normer. Normerne sætter rammerne, og magten definerer midlerne i et komplekst indbyrdes forhold. Forholdet mellem stater bliver styret af magtbalance, af skiftende alliancer og af den enkelte stats ressourcer og villighed til at bruge sin magt - herunder mi-

litærmagt- mod andre stater. Men magten kan ikke meningsfuldt, som neo-realisterne forsøger det, analyseres adskilt fra de motivationer, staterne har. I stedet må vi, se på den kulturelle-institutionelle kontekst og på den politiske identitet (Katzenstein, 1996: 2-32). Statens identitet er baseret på dels egne normer og dels de normer, som sættes som deltagelseskriterier i det internationale system. Et af disse kriterier er statens interne magtbasis. Staten skal have et vist mindstemål af autoritet, være etableret som institution og kunne producere en vis mængde sikkerhed (Held, 1993: 29).

Den Westphalske Fred er mere et symbol end reelt starten på den moderne stat og dermed det internationale system (Krasner, 1993: 235-265). Udviklingen var startet før 1648 og fortsatte specielt med udviklingen af den absolutistiske stat. Endelig blev dannelsen af nationalstater i Europa i 1800-tallet en slags foreløbig kulmination af statens interne og eksterne legitimeringsforsøg. Nationalstatsideen betød accept af et "folks" ret til selvbestemmelse og dermed til politisk uafhængighed. Folkets ret til selvbestemmelse var en revolutionær idé født ud af den franske og den amerikanske revolution. I starten af 1800-tallet blev den udviklet af filosoffer og historikere med henblik på at argumentere for Australiens og New Zealands selvstændighed.

Efter afslutningen af de to verdenskrige var denne norm blevet til en afkoloniseringsnorm: "Folk" blev nu defineret som kolonier. Det at man havde eksisteret som koloni gav i sig selv en ret til selvbestemmelse og til politisk uafhængighed (Goertz, 1994). I FN's charter tales der om et "folks" ret til selvbestemmelse uden dog at begrebet defineres. Anvendelsen var et udtryk for FN's accept af en norm om selvbestemmelse, men sam-

tidig en uvilje til at fastslå forholdet mellem begrebet folk, nation og stat. I praksis blev begrebet "folk" tolket til at være kolonier og oprettelsen af Formynder-skabsrådet institutionaliserede presset for afkolonisering (*Magt og Normer*, 1994). I 1960 slog FN fast - i resolution 1514 - at kolonialherredømme var en overtrædelse af menneskerettighederne og i modstrid med FN's Charter. Konsekvensen var en afkoloniseringsbølge, hvor stater blev dannet og tildelt suverænitet (negativ suverænitet) af det internationale samfund, uden at denne suverænitet var "vundet" (positiv suverænitet). Det betød, at mange af de stater, der blev dannet - specielt i Afrika, var svage stater fra starten. De havde hverken socioøkonomisk eller politisk substantiel statshed. "Der var opstået en ny medlemskategori i det internationale samfund af stater: Kvasi-staterne" (se Georg Sørensens indledningsartikel i dette nummer). Staterne blev skabt på basis af en norm om den universelle ret til selvbestemmelse. Der var naturligvis også økonomiske og politiske interesser indblandet i dette forløb, og USA og USSR's magt i FN systemet var afgørende for, at det blev presset igennem, men som Goertz viser i sin empiriske analyse af bevæggrundene, så spiller normerne en selvstændig og stor rolle i afkoloniseringen (Goertz, 1994).

Normer og magt

Det internationale statssystem er opbygget på basis af suverænitetsprincippet. Fordi princippet opfattes som grundlæggende for systemet og dermed for staterne er den eksterne suverænitet (staternes gensidige anerkendelse af hinanden) blevet accepteret på linje med kravet om staternes reelle statshed. Det internationale statssystems magtbaserede anarki har

derfor udviklet sig ud fra en slags norm-baseret idealbillede. Normerne har ikke været konstante over tid, men er udviklet ud fra de historiske erfaringer, staterne har gjort sig. Principperne i FN's Charter om suveræn ligeberettigelse og ikke indblanding er klare eksempler på disse normer, og man lagde vægt på at garantere den statslige suverænitetens ukrænkelighed efter afslutningen af 2. Verdenskrig (se FN-pagtens artikel 2, stk. 1 og 7).

Ideen om det internationale statssystem bygger på staternes gensidige anerkendelse af hinandens suverænitet og magt. Men suverænitet og magt kræver begrundelser for at kunne omsættes i politik. Staten blev den dominerende internationale organisationsform, fordi den skabte en legitim magt, der kunne handle på vegne af borgerne. Det er ikke princippet om legitimitet, der har ændret sig, men kravene til legitimitetens form (fra dynastisk til demokratisk legitimitet) (Spruyt: 1994: 155). Det internationale system har altid bygget på normer, der er hentet ud af den interne politiske udvikling i de dominerende stater. Selvbestemmelsesnormen, der førte til afkoloniseringen, lå i forlængelse af normen om udvidelse af stemmeretten omkring århundredeskiftet, hvor kravet var, at både mænd og kvinder skulle have stemmeret.

Idealforestillingen om det internationale system bygger på tre centrale ideologiske elementer: nationalstatsforestillingen, demokratisk legitimering af staten og retsstats-ideen (Poggi, 1990: 25).

Nationalstatsforestillingen er skabt for at sikre staten tilslutning fra borgerne til et fællesskab. Statsdannelsen byggede på eksisterende historiske, kulturelle og sommetider sproglige fællesskaber. Hvor de var svage, søgte man at styrke dem. Ideen om nationalstaten betød, at man søgte at opbygge nationale fællesskaber gennem

uddannelse, kultur, administration osv. Det skete i de fleste europæiske lande op igennem 1800-tallet (Gellner, 1994: 55-63). Nationalstatsideen betragter territorialitet som både et geografisk og et mentalt begreb og med ideelt set næsten perfekt overlap mellem de to.

Nationalstatsideen har skabt en international norm, der har særlig relevans set fra perspektivet om de svage stater. For de nye statsdannelser, der opstod i den tredje verden efter kolonifrigørelsen, var "nationbuilding" den vigtigste opgave i starten for disse stater. De nye stater accepterede de koloniale grænsedragninger og søgte fra starten at skabe tilslutning til en "national" enhed. De fordømte stammeidentiteter og andre substatslige grundlag og søgte i stedet at skabe en ny national enhed. Så godt som ingen af disse stater havde noget nationalt fællesskab udover det, der var skabt i modsætning til kolonimagten. For den første generation af afrikanske ledere (folk som Nkrumah, Nyerere, Kenyatta, Banda og Senghor) blev hovedopgaven derfor skabelsen af en følelse af national enhed. Kolonifrigørelsen skete efter princippet om *territorial* selvbestemmelse - ikke *national* selvbestemmelse. Det hed direkte i FN resolution 1514, at "ethvert forsøg på delvis eller total opløsning af et lands nationale enhed og territoriale integritet er uforenelig med FN-pagtens formål og bestemmelse". Ideen var, at når først en stat har fået et defineret territorium - uanset hvordan - så var den per definition en "national" enhed. Kolonifrigørelsen var derfor nok baseret på selvbestemmelse for nationer, men status quo spillede her en ganske afgørende rolle. Oprøret i Congo provinsen Katanga blev derfor heller ikke støttet af hverken FN eller af stormagterne (*Magt og Normer*, 1994).

Opsplitningen af Sovjetunionen, der så sig selv som en national enhed, er sket med udgangspunkt i de eksisterende formelle stater, der var dele af den Sovjetiske Union. Men disse var netop skabt ud fra Stalins nationalstatsforestillinger (jf. Stalin, 1994). På samme måde er Jugoslavien og Tjekkosllovakiet blevet delt efter befolkningsgrupper. Men det var ikke med ny grænsedragning efter for eksempel nationalt tilhørsforhold gennem folkeafstemninger, som det skete efter 1. Verdenskrig. Staterne blev delt i nationale enheder efter de grænser, der eksisterede allerede. De baltiske lande fik således de grænser, de havde som unionsrepublikker i Sovjetunionen, ikke de grænser de havde før 1940. De baltiske lande kæmper derfor også med store ikke-baltiske mindretal.

Disse nye statsdannelser kom i kølvandet på autoritetssammenbrud, og mange af de nye statsdannelser i øst er derfor en ny type svage stater. På samme måde som under kolonifrigørelsen er der flere af dem, hvor den nationale enhed i første omgang blev defineret ved en fælles afvisning af Rusland og Sovjetunionen.

Selv i disse kvasi-statsdannelser er nationalstatsnormen på længere sigt grundlaget for opbygning af mere homogene politiske enheder med bedre overensstemmelse mellem styre og befolkning. Dannelsen af de nye svage stater kan derfor være indledningen til en proces, der vil føre til en forøgelse af antallet af *nationalstater* i det internationale system. På grund af den måde, statsdannelsen skete i Afrika og i visse dele af den tidligere østblok, med udgangspunkt i territorial selvbestemmelse fremfor national selvbestemmelse, står vi måske over for starten på en proces, hvor de ofte meget svagt funderede stater opsplittes eller rekonstrueres på et nyt grundlag. I Afrika

er Etiopiens deling i Etiopien og Eritrea måske det første eksempel. Etiopiens forfatning giver direkte ret til delområder til at frigøre sig og erklære sig selvstændige. Somalia er reelt opdelt i to stater allerede. Zaire kan være det næste eksempel. (Clapham, 1996).

Demokratisk legitimering som norm er det andet dominerende karakteristikon ved det moderne internationale system. Denne norm spænder vidt, men centralt er forestillingen om, at stater skal have intern legitimitet. Med den franske revolution blev ideen om folkets suverænitet og demokrati gjort til ideal for den fremtidige udvikling af stater. Da de demokratiske stater i Europa og Nordamerika kom til at dominere det internationale system, blev demokratisk legitimering en international norm (Cobban, 1994: 245-250).

Under den kolde krig var denne norm dog underlagt sikkerhedslogikken. Demokrati blev opfattet som en vestlig opfindelse, som stater havde forskellige opfattelser af. I kolonistaterne var legitimiteten givet qua den eksterne anerkendelse. I nogle stater, for eksempel Kenya og Zambia, var de nye ledere legitime på baggrund af deltagelse i kampen mod kolonimagten. Lederne i disse nye stater havde ingen eller kun en kortvarig interesse for en demokratiske legitimering for eksempel gennem frie valg. Der var heller ikke noget eksternt pres for demokratisk forankring. Kolonierne var ikke klar til demokrati med frie valg og fri presse, mente mange. Konsekvensen var, at de afrikanske stater udviklede forskellige former for autoritært styre (Sørensen, 1993: 51). Op igennem 1970'erne udvikledes afrikanske diktatorer, der blev symboler på den manglende demokratiske legitimering: Amin i Uganda, Bokassa i den Central Afrikanske Republik og Nguema i Ækva-

torial Guinea. Diktaturene fortsatte i mange år blandt andet på grund af den rolle, stormagterne spillede i at opretholde dem. Efter 1989 lægger de stærke stater i nord mere vægt på en demokratisk legitimering - specielt bliver der lagt pres på de mindre og svagere stater. I perioden frem til 1989 var der ikke mange eksempler på, at den demokratiske legitimeringsnorm blev aktivt anvendt. Grækenland blev udelukket fra Europarådet efter militærkuppet i 1966. Diktaturet i Uganda blev væltet i 1979. Men i mange andre tilfælde - Chile, Guatemala, Burma m.fl. skete der ingenting.

I den første fase efter 1989 blev den demokratiske norm gjort til en politisk betingelse for, at svage stater kunne få hjælp. På det franco-afrikanske topmøde i La Baule i 1990 gjorde præsident Mitterand det klart, at fremtidig støtte fra Frankrig var afhængig af indførelsen af demokrati. Det var et sådant skifte i politik, at man talte om "ånden fra La Baule" (Clapham, 1996: 194).

Andre stater fulgte efter. Begrebet "good governance" blev snart et krav fra donorlandene og fra EU og Verdensbanken. Demokratisk legitimitet er tydeligvis vigtigere i dagens internationale system. Kolonistater med et demokratisk mandat vinder ideologiske point i det internationale system. Zambia fik således både ros og fornyet donorinteresse, da man fredeligt afskaffede det autoritære Kaunda styre og valgte en ny præsident. Men uanset indførelse af demokrati og andre former for good governance har det ikke betydet, at der er kommet mere bistand til de svage stater - hverken økonomisk eller militært. Nogle har argumenteret for, at kravene om good governance har været med til at svække regeringerne i de svage stater fremfor at styrke dem. Støtte til good governance har ofte

medført en styrkelse af nationale institutioner, regionale enheder eller NGO'er (Doornbos, 1995: 386). Civilsamfundets mulighed for at træde op imod centralregeringen er derfor ofte blevet forbedret. Støtte til den frie presse har for eksempel haft denne effekt - blandt andet i Zambia.

Mange af regeringerne i de svage stater har været skeptiske over for disse krav fra vesten. De vestlige lande har også selv udsendt usikre policy signaler. Demokratiske overgreb, valgsvindel eller andre former for overgreb på for eksempel pressen har ofte kun ført til retoriske internationale fordømmelser (Holm og Sørensen, 1995). Ved Mitterands sidste fransk-afrikanske topmøde i Biarritz i 1994 var diktatoren fra Zaire, Mobuto, en af mødelederne. Det blev set som en illustration af, at "ånden fra La Baule" var på vej ud. Stormagterne var allerede i midten af 1990'erne blev meget pragmatiske og villige til at acceptere korrupte og udemokratiske diktatorer som Mobuto i Zaire, hvis de sikrede stabilitet og forhindrede statssammenbrud (Clapham, 1996).

Det tredje kriterium for det moderne statssystem er dets retsgrundlag. Det moderne statssystem bygger på udvikling af en specifik form for juridisk positivisme. "Rechtsstat" blev en model for reguleringen af forholdet mellem borgere og mellem regeringen (myndighederne) og borgerne. Statens rolle var at skabe et juridisk grundlag for borgernes handlinger. Indskrænkninger i borgernes "pursuit of happiness" skulle undgås. At stimulere den økonomiske aktivitet i samfundet blev en målsætning for politisk udvikling: "the judgement of political success depends on economic success" (Luhmann, 1990: 28). Samtidig blev det statens opgave at sikre ejendomsretten og sikre bor-

gerne mod overgreb på person eller på ejendom. Ret og bureaukrati blev skabt og institutionaliseret for at fremme disse mål. Det moderne statssystem udviklede sig på basis af en kategorisk, liberalistisk inspireret opfattelse om adskillelse mellem den politiske og den økonomiske sfære. Staterne kunne naturligvis intervenere i økonomien, men den totalitære statsforms underlæggelse af økonomien blev aldrig andet end en stor parentes.

Den samme adskillelse mellem politisk domæne og økonomisk domæne blev overført til det internationale system, hvor adskillelsen var endnu mere tydelig (Giddens, 1985; Mann, 1986; Poggi, 1990). Men hermed var der skabt et særligt problem for staten: Hvordan kunne staten sikre globaliseret ejendomsret i en verden, der var baseret på staternes suverænitet. Den voldsomme vækst i internationale investeringer og udviklingen af transnationale selskaber og globaliserede, integrerede produktionsprocesser stillede staterne over for nye krav.

Mens de samme problemer eksisterede under den kolde krig, så var de her klart underordnede den sikkerhedsmæssige logik. Tydeligst blev det illustreret i USA's forsøg på at forbyde datterselskaber af amerikanske firmaer at levere teknologi til bygningen af en stor gasledning fra Sovjetunionen til Europa. I 1962 lykkedes det, men i 1982 mislykkedes USA's forsøg på grund af europæiske modstand. Mange andre restriktioner blev opretholdt og gennemført i form af eksportforbud på højteknologiske områder rettet mod østblokken.

Efter afslutningen af den kolde krig er problemet et andet. Nu er opgaven at sikre investeringer mod borgerkrige som i Angola eller mod mafialignende tilstande som i Rusland. Verdensbanken har derfor iværksat store projekter, der søger at

hjælpe landene med at gennemføre privatiseringslove, investeringsbeskyttelseslove osv. (Verdensbanken, 1994: 25). Det internationale statssystem har i dag globaliseret normen om retsstaten til ikke kun at gælde i den enkelte stat, men til at være en slags almen norm, der forsøges gjort gældende overalt. Vi har set eksemplerne i FN's krigsforbryderprocesser på Balkan og i Rwanda, men også i begrundelserne for FN-indgreb i Nordirak, i Somalia og på Haiti (Fituni, 1995).

For de svage stater rejser dette et særligt problem. De har ikke styrke til at hævde deres egne loves forrang i de tilfælde, hvor der er konflikt mellem forventninger skabt på basis af internationale retsregler og lokale love. Svage stater kommer derfor i den situation, at de bliver nødt til at tilpasse deres love, så de bliver i overensstemmelse med de internationale accepterede regelsystemer. Der er et utal af bistandsprojekter fra en række donorlande, der prøver at gøre netop dette. Alternativet er, at de må opleve, at deres nationale love bliver meget vanskelige at opretholde. Nogle lande har for eksempel forsøgt at opretholde et forbud mod parabolantennor i et forsøg på at sikre kontrol over radio og TV. Selv i stærkere stater som Kina synes disse forsøg at mislykkes. Den svage stats eneste mulighed synes at være at tilpasse sig hurtigst muligt, men samtidig opleve, at de også dermed er med til at sætte regeringens kontrol ud af kraft.

Det moderne internationale system er en institution baseret på en kombination af magt og normer. Den har udviklet sig langsomt over de sidste 300 år. Den bygger på normen om suveræne stater med kontrol over territorium og befolkning legitimeret gennem demokratiske normer eller gennem autoritær kontrol. Den bygger på normer om et retssystem, der blandt

andet har skabt en adskillelse mellem den politiske og den økonomiske sfære.

Hvordan har afslutningen af den kolde krig og den omfattende globalisering påvirket det internationale system set som norm? (Holm og Sørensen, 1995).

For Stephen Krasner skal svaret findes ved at analysere de materielle kræfter, der er på spil i det internationale system. Fremmer de udbygningen af det eksisterende "moderne" internationale system eller bygges der nye universalistiske kræfter og institutioner? (Krasner, 1993: 261).

Giofranco Poggi mener, at det moderne statssystem er i krise. Kernevåben har sat grænser for krig. Transterritoriale økonomiske og kulturelle processer gør territorial kontrol vanskelig, hvis ikke umulig. De organisatoriske og institutionelle løsningsmodeller, der er blevet udviklet inden for systemet, er i stigende grad ineffektive. Sagt på en anden måde, så har globaliseringen undermineret staternes suverænitet.

Samtidig oplever staterne en renaissance. I øst-landene opstår og dannes nye statsenheder. I Vesten ser vi, at regeringer søger at genvinde national kontrol i et forsøg på at imødekomme politiske og kulturelle krav fra befolkningerne. I Syd står de tidligere kolonistater over for deres største udfordring siden uafhængigheden. De skal nu opbygge og skabe et selvstændigt nationalt politisk legitimitetsgrundlag i stater, hvor de økonomiske muligheder er dårlige, og hvor det nationale fællesskab ikke er blevet skabt. Kravene om forceret udvikling af good governance fra donorlandene er ofte, mod deres hensigt, med til at gøre opgaven vanskeligere (Poggi, 1990: 190).

Nogle tolkninger placerer systemet med suveræne stater på historiens losseplads. Det er en fejl. Der kan med rette

sættes spørgsmålstegn ved, hvor præcis en beskrivelse det er at se det moderne internationale system som opbygget af suveræne statsenheder med klare fysiske og juridiske grænser omkring sig. De mange globaliseringsprocesser med deres intensivering af politiske, økonomiske, sociale og kulturelle forbindelser over grænserne er klare illustrationer af, at statens domæne er blevet udvandet. Tidligere tiders kontrol med for eksempel finansielle bevægelser mellem landene er afløst af frie globale markeder. De gennemhullede grænser illustrerer betydningen af universelle institutioner og ideer.

Udviklingen siden afslutningen af den kolde krig skaber nye statsenheder og globaliserer områder, der tidligere var underlagt statens kontrol. I nogle tilfælde ser vi, at det har medvirket til at nedbryde staten selv. Der er en heftig diskussion om fortolkningen af disse forandrings karakter. Er det en kvalitativ forandring eller blot en intensivering af igangværende udviklingstendenser? (Camilleri og Falk, 1992: 250).

Et nyt internationalt system?

Er der et nyt internationalt system under opbygning? Hvad er konsekvensen af de mange svage stater? Det er et beklageligt fællestræk ved mange af de analyser, der er kommet efter 1989, at kun få håndfaste konklusioner er trukket. Indsatsen har bestået i at identificere tendenser og modtendenser i et mere sammensat system (Leaver og Richardson, 1993; Jervis, 1992).

Et klart udviklingstræk er opbygningen af et bifokalt, hierarkisk internationalt system. Med de sikre, velstående og udviklede liberale demokratier i toppen af systemet og de usikre, fattigere svage stater i bunden af systemet. Konsekven-

sen har været, at der er opstået en fredszone og en krigszone. I toppen af systemet er krig blevet utænkelig mellem stater. Nedrustning og samarbejde og integration er karakteristiske træk i denne del af systemet. I krigs- eller konfliktzonen er der aktualiseret eller potentiel krig mellem stater eller inden for stater. Siden 1989 har hovedparten af de 45 krige, vi har set, været interne krige. Det er en klar illustration af, hvor svage mange stater der er (Goldgeir og McFaul, 1992: 467). I mange tilfælde er selve statens eksistens sat på spil (Jugoslavien det tydeligste eksempel, men også Etiopien, Afghanistan, Rwanda, Zaire m.fl.).

Forskellen mellem dette internationale system og tidligere internationale systemer er, at enhederne ikke længere er de samme. Der er i dag kvalitativ forskel på de stærke stater i Nord og de svage stater i Syd. Det er af begrænset værdi at betragte dem begge som stater af den samme slags. I fredszone er staterne materielt og sikkerhedsmæssigt sikre. Legitimitetsproblemerne er begrænsede, og de politiske mål er at forsøge at skabe kontrol over de voldsomme effekter af globaliseringen mellem landene. Statens eksistens er ikke truet på trods af alle de problemer, der er i disse samfund.

I krigszonen er overskriften: "anarchy is coming" (Kaplan, 1994: 44-76). Her er statens strukturer så usikre, at selv deres opretholdelse konsumerer statsapparaternes fulde kapacitet. Mange af disse stater har ikke et udviklet civilt samfund eller en udviklet politisk kultur. De er derfor meget sårbare over for ændringer, både fra kommende og internt genererede ændringer. Staterne i konfliktzonen udvikler sig ikke i den samme retning. Nogle af dem er på vej mod at blive liberale demokratier med stærk økonomisk basis, som for eksempel flere af de asiatiske sta-

ter. Andre er stagnerende lande, der er totalt afhængige af udenlandsk bistand, som tilfældet er for mange af de fattigere lande syd for Sahara. De er heller ikke alle i anarki-lignende situationer. Men fælles er deres sårbarhed over for ændringer. Både ændringer af økonomisk karakter - handelskrige, toldrestriktioner og ændringer af politisk karakter - valg, strejker, demonstrationer mv. Artiklen om Rwanda af Jakob Eilsøe Mikkelsen i dette nummer af *Politica* giver en række eksempler.

Udviklingen af det bifokale system er ustabil. Staterne i fredszone har på forskellige vis og med forskellig succes intervenseret i krigszonen for at understøtte stater, for eksempel Somalia, for at sikre befolkninger, for eksempel kurderne i Irak eller for at opdele stater i nationale grupperinger, for eksempel anerkendelsen af Kroatien og Slovenien. Der er derfor ikke så skarpe skillelinjer mellem fredszone og krigszone, som betegnelsen måske antyder.

Samtidig er staterne i begge forskellige. Der er store forskelle på situationen i Asien og i Afrika og i Latinamerika. Tendensen mod en regionalisering af verden, således at regionerne knyttes til den nærmeste stormagt - Latinamerika til USA, Afrika til Europa og Asien til Kina og Japan trækker også væk fra en bifokal opdeling.

Den voldsomme vækst i globaliseringen er også med til at nedbryde et bifokalt system. Den kraftige liberalisering og følgende økonomiske globalisering har ført til, at der udvikles institutionelle nydannelser af global karakter. WTO er det primære eksempel. Globalisering på medieområdet er også med til at nedbryde skillelinjerne ved at gøre begivenheder for eksempel i Rwanda, Somalia og Zaire til påtrængende humanitære problemer også i Nord (Goldstein og Keohane, 1993).

Hertil kommer, at sikkerhedsproblemerne har forandret karakter. Fra at være systemtruende sikkerhedsproblemer med en global konfrontation mellem atommagter er sikkerhedsproblemerne nu blevet lokaliserede krige med forfærdelige humanitære konsekvenser, men uden systemiske konsekvenser (Fukuyama, 1992: 276-284).

I tillæg til staterne kommer nye aktører, processer og institutioner frem. Institutioner kan defineres som "the set of rules of the game or codes of conduct that serve to define social practices, assign roles to the participants in these practices and guide the interactions among occupants of these roles" (Young, 1994: 3).

Institutionernes rolle er vokset som følge af den stigende globalisering. De dækker et stort antal områder. Regler for demokratiske valg, regler for internationale investeringer, for menneskerettigheder, for miljø mv. Alle er de dannet for at løse politiske problemer, der er opstået som følge af koordineringsvanskeligheder mellem staterne, og som følge af at mange stater er for svage til at løse dem alene. Men ironisk nok kan eksistensen af disse regimer på kort sigt være med til yderligere at underminere statens autoritet i de svage stater og derved gøre dem svagere, end de allerede er.

Det internationale system er på den ene side præget af den voksende forskel på staternes livsbetingelser i fredszonen og i krigszonen. På den anden side knyttes det internationale system mere og mere sammen på tværs af grænserne. De svage stater er en hovedudfordring for det internationale systems stabilitet set ud fra begge disse synsvinkler. Konfliktrisikoen i de svage stater sætter intervention på dagsordenen for de stærkere stater. En dagsorden staterne hellere var foruden. Globaliseringsprocesserne bygger på sta-

bile stater, og sammenbrud af stater forøger vanskelighederne ved en fortsat globalisering og institutionalisering i det internationale system.

Konklusion

Det internationale system er den systemiske konsekvens af den moderne stat. Systemet er opbygget som det normmæssige udtryk for det moderne statsideal. Det betyder, at nationalstatsforestillingen, demokratisk legitimering af staten og internationale retsstatsprincipper er kernen i systemets selvforståelse.

Med den kolde krigs afslutning og den voldsomme vækst i globaliseringen er det internationale system blevet splittet i en krigs- og en fredszone. Men det er en meget ustabil opsplitning, og det internationale system er tydeligvis på vej mod en anden form for tilstand. I den ene ende af systemet trækker globaliseringen staterne sammen i nye enheder, som EU. I den anden ende af systemet ser vi stater gå i opløsning.

Det har ført til et udviklingsparadoks. Det internationale systems idé er fortsat grundlaget for systemet og dermed også for de stærke staters selvforståelse og politiske mål. Det trækker dem i retning af at søge at sikre systemets opretholdelse og dermed sikre staternes eksistens og funktionsmåde. Tendensen er, at staterne skal bevares og sikres, uanset om staterne er svage kvasi-stater skabt på basis af det internationale samfunds anerkendelse uden en egentlig intern statshed. Systemets fortsatte opretholdelse er i sidste instans afhængig af, at staterne fortsat eksisterer. Voldsomme statssammenbrud er derfor ikke i "systemets" interesse.

På den anden side er statssammenbruddene konsekvens af, at staterne ikke kan opfylde de definitionskriterier, som

den moderne stats selvforståelse hviler på: nationalstatsorganisering, demokratisk legitimering og retsstatsprincippet. Vælger man at opretholde og støtte disse staters fortsatte eksistens uden at give dem grundlag for at etablere en positiv suverænitæt, går man derfor samtidig imod de principper, man selv har lagt til grund for selve systemets opretholdelse. Senest har der således været argumenteret for, at der skal udvikles alternativer til det statsbaserede system i de svage stater (Herbst, 1997).

Dilemmaet er ikke i sig selv nyt, men er blevet akut. Den kolde krigs afslutning har fjernet en overordnet magtbalancepolitik og sat de ideologiske principper om ikke-intervention ud af kraft. Samtidig har den også fjernet den sikkerhedspolitisk motiverede interesse, der var fra både øst og vest i at opretholde regeringer og stabilitet i de svage stater uanset, at de ikke levede op til blandt andet de demokratiske normer.

De dominerende staters handlinger i forhold til de svage stater på sammenbruddets rand synes nu bestemt af situationelle ad hoc faktorer. Internationale medier, som for eksempel CNN, sætter nu bevidst en international dagsorden, der ikke fortolkes gennem een stats nationale briller (Friedland, 1992: 22). Det betyder, at overgreb over for befolkninger i svage stater er kommet tættere på. Flygtninge i Zaire vækker større opmærksomhed i dag, fordi de selvpålagte begrænsninger under den kolde krig er væk. Nu kan man gøre noget, hvis man vil. Opinionen spiller en langt større rolle, og hermed spiller også de internationale normer om menneskerettigheder, demokrati og retsstatsprincipper mere direkte ind i staternes politik.

Vi kan ikke længere i tilstrækkelig grad forklare forholdet mellem det inter-

nationale system og staterne ud fra en realistisk magtlogik eller ud fra en neorealitisk strukturlogik. Vi bliver nødt til at analysere interne forhold i staterne ud fra, hvordan disse interne forhold er påvirket af normer i det internationale system (Clapham, 1996: 272). Vores forståelse af de præcise mekanismer, hvorigennem formidlingen sker er stadig ikke særlig udviklet. Men også af den grund er der noget at hente i studiet af svage stater.

Litteratur

- Camilleri, Joseph A. and Jim Falk (1992). *The End of Sovereignty?, The politics of a Shrinking and Fragmenting World*, Hants: Edward Elgar.
- Clapham, Christopher (1996). *Africa and the International System. The Politics of State Survival*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cobban, Alfred (1994). "The Rise of the Nation-State System", pp. 245-250 i John Hutchinson, Anthony D. Smith (eds.), *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Doornbos, Martin (1995). "State Formation Processes under External Supervision: Reflections on 'Good Governance'", i Olav Stokke (ed.), *Aid and Political Conditionality*, London, Frank Cass.
- Finnemore, Martha (1996). "Constructing Norms of Humanitarian Intervention", pp. 153-186 i John Gerard Ruggie, *The Culture of National Security*, New York: Columbia University Press.
- Fituni, Leonid L. (1995). "The Collapse of the Socialist State: Angola and the Soviet Union", i William I. Zartman, *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, Boulder: Lynne Rienner Publ.
- Friedland, Lewis A. (1992). *Covering the World. International Television News Services*, New York: Twentieth Century Fund.
- Fukuyama, Francis (1992). *The End of History and the Last Man*, New York: Avon Books.
- Gellner, Ernest (1994). "Nationalism and Modernization", pp. 55-63 i John Hutchinson, An-

den moderne stats selvforståelse hviler på: nationalstatsorganisering, demokratisk legitimering og retsstatsprincippet. Vælger man at opretholde og støtte disse staters fortsatte eksistens uden at give dem grundlag for at etablere en positiv suverænitæt, går man derfor samtidig imod de principper, man selv har lagt til grund for selve systemets opretholdelse. Senest har der således været argumenteret for, at der skal udvikles alternativer til det statsbaserede system i de svage stater (Herbst, 1997).

Dilemmaet er ikke i sig selv nyt, men er blevet akut. Den kolde krigs afslutning har fjernet en overordnet magtbalancepolitik og sat de ideologiske principper om ikke-intervention ud af kraft. Samtidig har den også fjernet den sikkerhedspolitisk motiverede interesse, der var fra både øst og vest i at opretholde regeringer og stabilitet i de svage stater uanset, at de ikke levede op til blandt andet de demokratiske normer.

De dominerende staters handlinger i forhold til de svage stater på sammenbruddets rand synes nu bestemt af situationelle ad hoc faktorer. Internationale medier, som for eksempel CNN, sætter nu bevidst en international dagsorden, der ikke fortolkes gennem een stats nationale briller (Friedland, 1992: 22). Det betyder, at overgreb over for befolkninger i svage stater er kommet tættere på. Flygtninge i Zaire vækker større opmærksomhed i dag, fordi de selvpålagte begrænsninger under den kolde krig er væk. Nu kan man gøre noget, hvis man vil. Opinionen spiller en langt større rolle, og hermed spiller også de internationale normer om menneskerettigheder, demokrati og retsstatsprincipper mere direkte ind i staternes politik.

Vi kan ikke længere i tilstrækkelig grad forklare forholdet mellem det inter-

nationale system og staterne ud fra en realistisk magtlogik eller ud fra en neorealitisk strukturlogik. Vi bliver nødt til at analysere interne forhold i staterne ud fra, hvordan disse interne forhold er påvirket af normer i det internationale system (Clapham, 1996: 272). Vores forståelse af de præcise mekanismer, hvorigennem formidlingen sker er stadig ikke særlig udviklet. Men også af den grund er der noget at hente i studiet af svage stater.

Litteratur

- Camilleri, Joseph A. and Jim Falk (1992). *The End of Sovereignty?, The politics of a Shrinking and Fragmenting World*, Hants: Edward Elgar.
- Clapham, Christopher (1996). *Africa and the International System. The Politics of State Survival*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cobban, Alfred (1994). "The Rise of the Nation-State System", pp. 245-250 i John Hutchinson, Anthony D. Smith (eds.), *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Doornbos, Martin (1995). "State Formation Processes under External Supervision: Reflections on 'Good Governance'", i Olav Stokke (ed.), *Aid and Political Conditionality*, London, Frank Cass.
- Finnemore, Martha (1996). "Constructing Norms of Humanitarian Intervention", pp. 153-186 i John Gerard Ruggie, *The Culture of National Security*, New York: Columbia University Press.
- Fituni, Leonid L. (1995). "The Collapse of the Socialist State: Angola and the Soviet Union", i William I. Zartman, *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, Boulder: Lynne Rienner Publ.
- Friedland, Lewis A. (1992). *Covering the World. International Television News Services*, New York: Twentieth Century Fund.
- Fukuyama, Francis (1992). *The End of History and the Last Man*, New York: Avon Books.
- Gellner, Ernest (1994). "Nationalism and Modernization", pp. 55-63 i John Hutchinson, An-

- thony D. Smith (eds.), *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, Anthony (1985). *The Nation-State and Violence*, Cambridge: Polity Press.
- Goertz, Gary (1994). *Contexts of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press
- Goldgeir, James M. and Michael McFaul (1992). "A Tale of Two Worlds: Core and Periphery in the Post Cold War Era", *International Organization*, 46, no. 1, pp. 467-492.
- Goldstein, Judith and Robert O. Keohane (1993). "Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework", pp. 3-30 i Goldstein and Keohane, *Ideas and Foreign Policy. Beliefs, Institutions and Political Change*, Ithaca: Cornell University Press.
- Harste, Gorm (1994). "Statsdannelsernes territorialitet i Europa", pp. 116-137 i Jens Tonboe, *Territorialitet. Rumlige, historiske og kulturelle perspektiver*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Held, David (1993). "Democracy: From City States to a Cosmopolitan Order?", pp. 13-53 i David Held (ed.), *Prospects for Democracy. North, South, East, West*, Stanford: Stanford University Press.
- Herbst, Jeffery (1997). "Responding to State Failure in Africa", *International Security*, Vol. 21, no. 3, pp. 120-144.
- Holm, Hans-Henrik og Georg Sørensen (1995). *Whose World Order. Uneven Globalization and the End of The Cold War*, Boulder: Westview Press.
- Howe, Herbert (1997). "Lessons of Liberia. ECOMOG and Regional Peacekeeping", *International Security*, Vol. 21, no. 3, pp. 146-176.
- Jackson, Robert H. (1990). *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jervis, Robert (1992). "A Usable Past for the Future", pp. 257-268 i Michael J. Hogan, *The End of the Cold War. Its meaning and Implications*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaplan, Robert D. (1994). "The Coming Anarchy", *Atlantic Monthly*, Feb. pp. 44-76.
- Katzenstein, Peter (ed.) (1996). "The Culture of National Security. Norms and Identity", *World Politics*, New York: Columbia University Press
- Knutsen, Thorbjørn (1992). *A History of International Relations Theory*, Manchester: Manchester University Press.
- Krasner, Stephen (1993). "Westphalia and All That", pp. 235-265 i Judith Goldstein and Robert O. Keohane, *Ideas and Foreign Policy. Beliefs, Institutions and Political Change*, Ithaca: Cornell University Press.
- Leaver Richard and James Richardson (eds.) (1993). *Charting the Post-Cold War Order*, Boulder: Westview Press.
- Luhmann, Nicholas (1990). "Selbst-thematizationen des Gesellschaftssystems", p. 28 i Gianfranco Poggi, *The State: Its Nature, Development and Prospects*, Stanford: Stanford University Press.
- Magt og normer (1994). *Magt og normer i international politik. Statsdannelser, grænser og humanitær intervention*, København: SNU.
- Mann, Michael (1986). *The Sources of Social Power*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Poggi, Gianfranco (1990). *The state: Its Nature, Development and Prospects*, Stanford: Stanford University Press.
- Ruggie, John Gerald (1983). "International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism and the Post-war Economic Order", pp. 195-231 i Stephen Krasner (ed.), *International Regimes*, Ithaca: Cornell University Press.
- Spruyt, Hendrik (1994). *The Sovereign State and Its Competitors*, Princeton: Princeton University Press.
- Stalin, Joseph (1994). "The Nation", i John Hutchinson, Anthony D. Smith (eds.), *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Sørensen, Georg og Hans-Henrik Holm (1995). "Ændringer i det internationale system: Implikationer for Danmark", pp. 33-49 i Nikolaj Petersen og Christian Thune, *Dansk udenrigspolitisk Årbog 1994*, København: DJØF's forlag.
- Sørensen, Georg (1993). *Democracy and Democratization*, Boulder: Westview Press.
- Verdensbanken (1994). *Governance: The Bank's Experience*, Washington D.C.: World Bank.
- Young, Oran (1994). *International Governance. Protecting the environment in a Stateless Society*, Cornell: Cornell University Press.
- Zartman, I. William (ed.) (1995). *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, Boulder: Lynne Rienner Publishers,